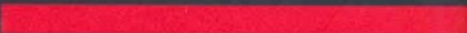

Děkabristé

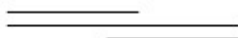
Anatomie
nezdařeného převratu

Jaroslav Šedivý

Jaroslav Šedivý

Děkabristé
Anatomie nezdařeného převratu

volvox globator

Jaroslav Šedivý
Děkabristé
Anatomie nezdařeného převratu

Redaktor Vladimír Novotný
Obálka Honza Šavrda
Sazba a e-kniha, grafická úprava PureHTML.cz
Vydalo nakladatelství & vydavatelství Volvox Globator
Štítného 17, 130 00 Praha 3
www.volvox.cz
jako svou 455. publikaci
Vydání druhé, revidované
Praha 2000

Adresa knihkupectví:
Volvox Globator
Štítného 16
Praha 3 – Žižkov 130 00

Copyright © Jaroslav Šedivý, 2000

ISBN 978-80-7511-053-4

SLOVO ÚVODEM

Nevím, jestli je vděčné předložit čtenáři jednu zajímavou kapitolu z ruské historie 19. století, ale rozhodně je zapotřebí se Ruskem zabývat. Ruskem současným, ale i Ruskem historickým, neboť Rusko současné po sedmdesátiletém sovětském vykojení opět hledá své kořeny v historii a opět, už pokolikáté se tam sváří znovuzkříšené konzervativní slovanství či ruský nacionalismus se snahou modernizovat, europeizovat tuto velkou zemi, východní část Evropy i západní rozlehlý prostor Asie.

Pokus ruských důstojníků o vzpouru v prosinci 1825 a průběh příprav k tomuto převratu má všechny znaky toho, čím Rusko bylo a mnohdy je: kolosem těžce zápasícím o své velmocenské postavení, ale neschopným dobře řídit sám sebe, nesmírně bohatou zemi, jež se potácí hluboko pod úroveň chudoby, neboť její správci nedokážou využít toho bohatství, zemí s nedostatečnou úctou k životu malých, ponížených a trpících lidí, jen pomalu se otevírající evropské kulturní technické a politické úrovni, ale zároveň zemí tvůrčích duchů, velkých skladatelů, spisovatelů i malířů, nadšených a neobratných reformátorů, kteří ovšem nedokážou zlomit okovy ruské malosti. To všechno představoval carismus v posledních dvou, třech stoletích. Po napoleonských válkách načas zavál jiný vítr. Mladí důstojníci carské armády, kteří za válek s Napoleonem prošli Evropou a skončili v Paříži, v níž francouzská revoluce stále žila, vrátili se zpět do svých posádek s hlavami plnými nových myšlenek, zmateni z nových zážitků a najednou viděli ruskou každodenní ubohost jinýma očima. A také rozpoznali viníka – neschopnost a despotismus, jdoucí od cara až po posledního guberniálního úředníka. Z toho kontrastu mezi Evropou a carským Ruskem v nich narůstalo odhodlání věci změnit. Z touhy po změně začali připravovat převrat. Ale podlehli, protože jejich akce nesla stopy ruské těžkopádnosti, naivního mesi-anismu, ale také ruského velmocenského šovinismu, jehož se ani tito revoluční důstojníci nedokázali zbavit.

Historii prosincového vystoupení části posádky na Senátním náměstí v Petrohradujsem začal studovat na počátku sedmdesátých let, kdy jsem byl ještě pln své zkušenosti z pražské ruzyňské věznice. Znal jsem již z dřívějšíka oněch dvanáct tlustých svazků výslechových protokolů a služebních popisů většiny obžalovaných z hlavního procesu s děkabristy. Začal je vydávat profesor Pokrovskij v roce 1925, když se po revoluci 1917 otevřely carské archivy. Zamýšlel vydat řadu souborů podobných dokumentů, jenomže když jako druhou edici připravil dokumenty carské ochranky, sám Stalin tento pokus zarazil. Vždyť dokumenty natolik promlouvaly o metodách sovětské tajné služby, která převzala z carské ochranky to nejhorší! Gelé generace sovětských historiků se pak školily v boji proti „pokrovštině“.

Dvanáctidílný soubor dokumentů „Vosstanie děkabristov“ je uložen v pražské Slovanské knihovně. Tyto výslechové protokoly byly hlavním pramenným zdrojem pro napsání dané knížky. Pročítal jsem je pozorně, některé několikrát, a tak vznikal obraz, který měl kdysi k dispozici vyšetřovatel a žalobce. Ze zkušenosti vím, že ten materiál je syrový, ne vždycky se asi dá rozpoznat, co se utajuje a co zůstalo utajeno, kde se vyslýchaný pokoušel svést vyšetřovatele z cesty, i když ta zmužilost zatčených netrvala dlouho. Po doplnění paměťmi a literaturou jsem mohl popsat dosti detailní vývoj příprav ke vzpouře, doslova cosi jako anatomii postupně prorůstajícího spiknutí v ruské armádě.

Psal jsem to v době své kariéry čističe oken, kdy jsem nemohl publikovat pod svým jménem, ale ani studovat fondy, které byly vyhrazeny profesorům či režimem titulárně uznávaným vědeckým pracovníkům. Díky dr. Zoře Grégrové ze Slovanské knihovny, která si knížky pro mě půjčovala na své jméno, jsem si mohl svazky dokonce odnášet domů, dr. Jan Halada se jako redigent edice Archiv v nakladatelství Mladá fronta tehdy zasloužil o to, aby kniha v roce 1977 v malém nákladu vyšla, ovšem pod titulem Pokořená revoluce, moje bývalá kolegyně dr. Yvette Heřtová propůjčila své jméno. Rukopis recenzoval doc. Miloslav Jedlička, který pochopitelně věděl, kdo je

skutečným autorem. Všem jmenovaným znovu patří můj dík.

Kniha Děkabristé: anatomie nezdařeného převratu vychází v mírně zkráceném znění.

Autor

PROTI NAPOLEONOVĚ

Napoleon, jenž pohrdal národy i lidmi, se rád chvástal: „Evropa je stará, zkažená prostitutka, se kterou si mohu s 800 tisíci mužů dělat, co chci...“ Ale Evropa mu neustále dokazovala, že se nedá ani koupit, ani zdeptat. Svůj zřejmě nejosudnější krok Napoleon učinil, když v červnu 1812 vtrhl se svou expediční armádou do Ruska. Ta obrovská říše ho po léta lákala jako propast, jako studna. Nemohl se cítit vítězem, dokud ji nepokořil.

Historie však nepromj chybné kroky. Dne 24. června 1812, když šestsettisícová francouzská armáda vyrazila přes řeku Němen, začal Napoleonův konec. Šli s ním staří gardisté, kteří vítězili u Marenga, Slavkova, Jeny a Auerstädtu a kteří měli v čele nejlepší Napoleonovy velitele: maršály Neye, Murata, Davouta. Ale v této armádě byli i vojáci z porobených zemí, sehnání do vojenských šiků francouzskými verbíři. Jacípak to asi byli vojáci?

Rusko postavilo proti Francouzům armádu zpočátku o polovinu menší, než měl Napoleon. V čele ruských sborů stáli generálové Bagration, Barclay de Tolly, Dochturov, Rajeuskij. Válka proti Francouzům se stala otázkou vlasteneckého cítění. Do ruských dějin byla zapsána jako Vlastenecká válka roku 1812.

Rusové ustupovali. V srpnu 1812 car Alexandr I. jmenoval vrchním velitelem zkušeného vojevůdce suvorovské školy – maršála Kutuzova. Neměl ho rád, ale nebylo zbylí. Jediný Kutuzov mohl v této válce něco dokázat. Byl mistrem manévru a měl nervy z ocele. Dovedl čekat a přinášel oběti, aby vyhrál. Kutuzov využil všeho, co mu pro vedení války umožňovala rodná země. Bitva u Borodina byla první velkou konfrontací této války. Napoleon usiloval o střetnutí, ale nakonec ho měl až tehdy, kdy chtěl Kutuzov, a tam, kde chtěl Kutuzov. U Borodina ještě Napoleon neprohrál, ale jeho armáda vykrvácela. Ztratil přes 58 tisíc vojáků a 49 generálů. Rusů padlo o 20 tisíc méně, ale neměli zálohy. Kutuzov ustoupil k Moskvě, prošel Moskvou a vydal liduprázdné město Francouzům. Došlo k tomu uprostřed září roku

1812.

Ve válce i v Napoleonově kariéře nastal obrat. Francouzi obsadili největší město Ruska. Nebyli v něm ani tři dny, když vypukl velký požár. Za pět dní lehly dvě třetiny dřevěného města popelem. Podzimní větry rozvály oheň. A blížila se krutá ruská zima.

Napoleon se rozhodl, že se z města stáhne. Obrátil se nejprve na jih, ale v bitvě u Malojaroslavce mu Kutuzov tento úmysl překazil. Zamířil proto do Běloruska a Litvy, kde chtěl přezimovat a najaře pak válku obnovit. Začal ustupovat v posledním říjnovém týdnu roku 1812. Francouzské jednotky se roztáhly na desítky kilometrů a byly neustále napadány ruskými oddíly. Pod údery ruských vojsk se jejich ústup změnil v útěk. V polovině prosince 1812 přešlo řeku Němen, tentokrát z východu na západ, sotva 20 tisíc vojáků ze šestisettisícové Napoleonovy armády. Byla to totální porážka.

V prosinci 1812 stála ruská vojska na západní hranici carské říše. Kutuzov se domníval, že tím válka pro Rusko skončila, ale ctižádostivý Alexandr I. chtěl hrát prim v evropských záležitostech a k tomu potřeboval své vojáky v Evropě. Napoleon se ostatně vůbec nemínil vzdát svých šílených válečných dobrodružství a sbíral, nyní už s velkými obtížemi, novou armádu. Ghtěl hájit francouzské území, chtěl z impéria zachránit, co se alespoň podle jeho mínění zachránit dalo. Určité šance k tomu bezesporu měl.

Napoleonovi se připisuje tento výrok z doby jeho vyhnanství: „Možná, že jsem udělal chybu, když jsem táhl až do Moskvy, možná, že jsem jednal nesprávně, když jsem tam zůstal příliš dlouho, ale od vznešenosti ke směšnosti je jenom krok. Nechť to rozsoudí potomci.“

V roce 1813 prohrál další velkou bitvu u Lipska, „bitvu národů“, jak ji nazvali historikové. A v prvních hodinách nového roku 1814 vstoupily na francouzské území spojenecké armády. 31. března 1814 v 10 hodin dopoledne vjel do pařížských ulic v čele spojeneckých vojsk ruský car Alexandr I. Několik hodin předtím přijal do svých rukou kapitulaci Paříže ruský hrabě, plukovník Michail Fjodorovič Orlov. Vjeho služebním popisu stojí psáno, že „uzavřel smlouvu o vydání

hlavního města Císařství francouzského spojeneckým vojskům“. Byl za to povýšen na generála.

Válka proti Napoleonovým vojskům vnesla do ruské společnosti z první čtvrtiny 19. století nový prvek – vlastenecké cítění ruského lidu. Válka, která právě skončila, nebyla jednou z četných dobytých válek, které carové vedli pro slávu svého domu a za rozšíření své říše. Statisícové masy francouzských vojsk se valily ruskou zemí, ruskými vesnicemi, nepřítel měl zcela konkrétní podobu. Zabíral vesnice, rekvíroval potravu, koně, povozy, ničil všechno, z čeho žil ruský mužik. Nacionálnímu cítění propadla i šlechta. Skoro v každé šlechtické rodině sloužil alespoň jeden syn jako důstojník v armádě. Vlastenectví mělo najednou obrysy a dlužno říci, že pro cara a jeho podezřívavý aparát konkrétní podobu, neboť se obracelo proti vnějšímu nepříteli.

Také válka sama měla některé nové formy. V době, kdy ještě ruská vojska ustupovala před Napoleonem k Moskvě, předložil podplukovník Achtyrského husarského pluku Davydov knížeti Bagrationovi svůj plán partyzánské války v týlu nepřítel. Byl mu dobře znám příklad španělských partyzánů. Dostal svolení a na zkoušku sestavil oddíl z 50 husarů a 150 kozáků. V týlu nepřítel se spojil s rolnickými dobrovolnickými oddíly, které hájily své vesnice před drancováním, a začal svůj urputný boj. Oddílů přibývalo a armádní velení jim stavělo do čela své zkušené velitele. Setkáváme se mezi nimi i se jmény knížete Sergeje Volkonského a Michaila Fonvizina, o kterých budeme ještě v této knize mluvit. Patřili k těm nejschopnějším. Žili v lese, v týlu nepřítel, v bezprostředním styku s obyčejnými lidmi.

Partyzánské oddíly se nacházely po celé linii obsazené Francouzi, podnikaly nájezdy, ničily skladiště, konaly výzvědnou službu. Účinek jejich boje byl takový, že i Napoleon ztratil trpělivost a 5. října 1812 dokonce zaslal ruskému velení protest proti „barbarskému a neobvyklému“ způsobu boje. A generál Lauriston dokonce vyřizoval Napoleonův vzkaz Kutuzovovi: „Uvést vojenské operace v soulad s pravidly přijatými ve všech válkách.“ Vzbudil tím velký ohlas v Kutuzovově štábu. A smích. Kutuzovova odpověď zněla: „Lid chápe

tuto válku jako tatarský nájezd a v důsledku toho pokládá každý prostředek sloužící k tomu, aby se zbavil nepřátel, nejenom za přípustný, ale za chvályhodný a posvátný.“

Kdo by uvěřil před Napoleonovým vpádem do Ruska, že se rolníci, nevolníci, často týraní svými pány, dokáží s takovou silou a statečností postavit za svou „mátušku Rus“?

Vojenský život však nejsou jenom bitvy, statečné činy, umírání. Jsou to i pochody, tábory a vojenská ležení, „kvartýrování“ ve vsích a městečkách, starost o službu, o denní chléb. Vznikají tu přátelství mladých lidí a vedou se nekonečné debaty o tom, co prožili, co viděli nebo co je čeká, až bude po válce. V tomto denním kolotoči se pohybovali mladí ruští oficiři. Důstojnický sbor carské armády zčásti tvořili synové šlechtických rodin. Buď to byli důstojníci z povolání, nebo byli zařazeni k jednotkám po 24. červnu 1812. Byli mladí, v průměru osmnáctiletí, dvacetiletí. Dostalo se jim přiměřeného vzdělání. Ruské šlechtické synky obvykle vychovávali v obdivu k francouzské kultuře, historii a ve francouzském stylu. Většinou mluvili slušně francouzsky. Když vstoupili s armádou do Francie, nedalo jim velkou námahu proniknout do tamního prostředí. Šlo o prostředí ještě prosáklé myšlenkami Francouzské revoluce, kde se již prosazovaly ideje volného podnikání, konstitučního a zastupitelského uspořádání státu.

Zahraniční tažení 1813–1814 zapůsobilo na tyto důstojníky obrovským dojmem. Najednou uviděli, že žít se dá i jinak, že venku je možné myslet a uvažovat svobodněji než doma. Budoucí štábní kapitán Alexandr Bestužev vzpomínal, že ho spory ve francouzském parlamentu zajímaly stejně jako rodilé Francouze. Námořní kapitán Nikolaj Bestužev napsal: „Za své pří-tomnosti v Holandsku v r. 1815 po dobu 5 měsíců, když se tam právě ustavovala konstituční vláda, jsem pochopil, nakolik jsou užitečné zákony a občanská práva.“ Vlastenectví ruských vojáků dostávalo novou tvářnost. V denních rozhovorech ve službě, při odpočinku, ve stanech i za jídelním stolem se už ozývala nespokojenost s tím, co je doma. Srovnávali a ze srovnání vzcházelo i

přání vidět věci v Rusku změněné.

Zajímají nás někteří z těchto mladých důstojníků, jejichž jména nacházíme na listinách účastníků bitev Vlastenecké války z roku 1812 i zahraničního tažení 1813–1814. Ještě se s nimi setkáme a jejich osudy nám poskytnou svědectví o prvním revolučním vzepětí v carském Rusku.

V služebním popisu knížete Sergeje Trubeckého například čteme, že v roce 1812 byl podporučíkem v Semjonovském pluku a 26. srpna toho roku bojoval v borodinské bitvě, v říjnu v bitvě u Tarutina, v roce 1813 táhl s armádou přes Němen, Vislu, Odru a Labe, za chrabrost v bitvě u Budyšina v květnu 1813 byl vyznamenán řádem sv. Anny 4. stupně. S ruským vojskem přešel do Čech, pak táhl přes Sasko, 4. října 1813 prošel ohněm bitvy u Lipska už jako poručík a tam byl raněn dělostřeleckým šrapnelem.

V témž Semjonovském pluku sloužili důstojníci Jakuškin, Petr a Michail Čaadajevové, kníže Ivan Ščerbakov. Michail Muravjov šel v dubnu 1812 do války přímo z moskevské univerzity a byl přidělen ke štábu armády Barclaye de Tollyho. V předvečer borodinské bitvy byl v oddílu pěchoty raněn praporčík gardového Litevského pluku Pavel Pestěl. Bylo mu tehdy teprve devatenáct let. Za statečnost dostal stříbrnou medaili na modré stuze, prý přímo od Kutuzova, a zlatý kord s nápisem *Za chrabrost*. Vidíme tam i podporučíka spojovacího sboru Sergeje Muravjova-Apostola, teprve sedmnáctiletého. V jeho služebním popisu čteme: „Roku 1812 se zúčastnil pod vedením generálmajora ženijních vojsk Ivaševa bitev: 11., 12. a 13. července u města Vitebsk, 24., 25. a 26. srpna u vesnice Borodino, 6. října u vesnice Tarutino a 12. téhož měsíce u města Malojaroslavce...“ Bojoval u Mogiljova, na řece Berezině a pak postupoval s armádou na západ.

Mohli bychom jmenovat ještě další a stále by tu byly tytéž zastávky: bitva u Borodina, Tarutina, u Moskvy, pochod na západ, přechod přes řeku Berezinu, Prusko, Čechy, bitva u Lipska, u Jílového, vstup do Paříže.

Kníže Trubeckoj na tu dobu po letech rád vzpomínal a v

nezáviděnýhodné situaci napsal: „Vztahy vytvořené v leženích, na bitevním poli, při stejných nebezpečnostech bývají, zvláště mezi mladými lidmi, otevřenější, silnější a živější.“

Zmínili jsme se o několika důstojnících Semjonovského pluku. Bojová cesta tohoto nejstaršího ruského gardového pluku ve Vlastenecké válce 1812 a v následujícím zahraničním tažení byla přímo symbolická. Pluk působil ve svazku první armády, již velel Barclay de Tolly, a spolu s ní prodělal ústup, bitvu u Borodina, stál v čele Kutuzovova protiútoků, na Nový rok 1813 překročil zamrzlý řeku Němen a octl se na pruské území, přešel Odru a Labe, byl nasazen v bitvách u Lützenu a Budyšina, prošel severní Čechy, zažil „bitvu národů“ u Lipska. V lednu 1814 se semjonovci přepravili přes řeku Rýn, v březnu téhož roku bojovali pod hradbami Paříže a v čele ruských vojsk pak vstoupili do francouzského hlavního města. Gesta zpět do vlasti vedla na sever přes Normandii do Gherbourgu, kde se nalodil na lodi ruské eskadry a odtud přes Kronštadt dorazil 30. července 1814 do Petrohradu. Vzkročil do města pod triumfálním obloukem, ověnčen slávou, avšak v myslích řady důstojníků a nepochojně i vojáků panovaly velmi smíšené pocity.

Opět byli doma, avšak dívali se kolem sebe jinýma očima. Byli bohatší o zkušenosti i poznání. Jak dlouhá je cesta od poznání k činu?

NOVÉ MYŠLENÍ VYŽADUJE NOVÝ ČIN

Z nábřeží Něvy od pomníku Měděného jezdce Petropavlovská pevnost vytváří jemný kontrast k rovnému obzoru. Štíhlá, vysoká věž, jakoby zabodnutá do oblohy, na první pohled ničím nenaznačuje, že se kolem ní na Zaječím ostrově blízko pravého břehu řeky rozkládá jedno z nejproslulejších vězení 19. a počátku 20. století v Rusku. Dlužno dodat – politického vězení své doby, neboť sem byli posíláni ti, jichž se car obával nejvíc. Ostatně, právě od položení základního kamene Petropavlovské pevnosti datuje starý Petrohrad svůj vznik. Architekti ji vystavěli podle náčrtku cara Petra I. S pracemi na staveništi začali 27. května 1703 a ten den se považuje za den založení nového sídelního města ruských carů.

Původně ji stavěli jako pevnost, chránící ústí řeky Něvy a tím i přístup do Petrohradu od moře. Zanedlouho však toto její poslání ztratilo svůj smysl, když na nedalekém ostrově v ústí Něvy vznikla další námořní pevnost – přístav Kronštadt.

V Petropavlovské pevnosti byl vězněn ruský spisovatel Radiščev, autor otřesné knihy *Cesty z Petrohradu do Moskvy*, která mu vynesla šest let sibiřského vyhnanství. Skončili tam mladí důstojníci, děkabristé, kteří se v prosinci 1825 (děkabr = česky prosinec) pokusili o první revoluční vystoupení proti carovi. Dlouhou dobu tam strávili členové tajného kroužku petraševců, mj. F. M. Dostojevskij, odsouzený pak ke čtyřem rokům za to, že v kroužku veřejně přečetl Bělinského dopis Gogolovi, „naplněný drzími výroky proti nejvyšší vládě a pravoslavné církvi“, spisovatel Černyševskij tu napsal román *Co dělat*. V roce 1887 čekal v jedné cele na popravu Leninův bratr Alexandr Uljanov spolu s dalšími účastníky proticarského hnutí Narodnaja volja (Vůle lidu). V roce 1905 putoval za mříže pevnosti Maxim Gorkij. Byla by to dlouhá řada jmen. Historie Petropavlovské pevnosti neodmyslitelně patří k historii ruského proticarského hnutí.

Zvláště krutým režimem vynikal tzv. tajný dům v Alexejevské baště (původně pevnost trojúhelníkového půdorysu) a celý ve věži

Trubeckého. Alexejevská bašta byla vybudována ve 30. letech 18. století a carevna Anna Ivanovna ji tak nazvala na počest svého děda – cara Alexeje Michajloviče. Byly tam samé samotky a umísťovali se tam „carovi vězni“. K uvržení do této pevnosti, ale i k propuštění bylo třeba zvláštního carova příkazu. Nezřídka se stávalo, že vězeň tam byl na dlouhé měsíce internován bez soudu anebo tam zůstal i přes osvobozující soudní rozhodnutí. Lhůta vyměřená soudem nehrála roli, neboť k propuštění musel dát příkaz car. Panovala tam neuvěřitelná svévole dozorců, všude bylo plno prachu, špíny, obtížného hmyzu, vládlo tam vlhko a nikdy neustupující šero.

Osudného dne 14. prosince 1825 byly chodby Petropavlovské pevnosti ještě tiché. Teprve nazítříjimi zazněl kovový zvuk otevíraných a zavíraných dveří. Přicházeli sem noví obyvatelé, a nešlo o řadové zločince. Většina jmen se honosila šlechtickým predikátem a byli mezi nimi i příslušníci nejstarších ruských šlechtických rodů. Většinou přišli v důstojnických uniformách. Doprovázeni eskortou, přinášeli si s sebou též vlastnoruční přípis carův, jaký vězeňský režim je čeká.

V pondělí 14. prosince 1825 stáli obklopeni stovkami vojáků několika petrohradských pluků, ještě na Senátním náměstí proti carské jízdě a čekali na povel k útoku. Po dvě odpolední hodiny měli dokonce všechny šance na úspěch. Bylo to první organizované revoluční ozbrojené povstání proti carské despocii, byl to velký pokus o státní převrat.

Ghtěli změnu života v Rusku, chtěli zlepšit carský vojensko-feudální systém, toužili po větší svobodě, po rozletu myšlenek. Inspirovalo je revoluční hnutí v evropských zemích a znechutilo je bezpráví, jež páchal car a jeho dvůr na ruském lidu. Ghtěli konstituční monarchii, všeho všudy konstituční monarchii, ale i to bylo příliš mnoho na Rusko z počátku 19. století. Bylajich pouhá hrstka šlechtických odbojníků, většinou důstojníků. Po dvě hodiny toho odpoledne měli šanci zvítězit. Dokonce se před puškami jejich vojáků ocitl i car Mikuláš I. Stačilo zmáčknot spoušť, stačilo mávnout šavlí...

Ten, který měl velet, zradil. Přemohl ho strach. A nikdo jiný z

přítomných důstojníků nenašel odvahu k tomu, aby vydal osudný povel. Nakonec po čtvrté hodině odpolední, kdy se již stmívalo, stačilo několik kartáčových salv dělostřelecké baterie, aby vzpoura byla potlačena.

Vzbouřenci dost dlouho nehnutě stáli na náměstí, aby si je policajti a důstojníci z carova okruhu dobře prohlédli. Ostatně, všichni se znali. Takže ještě téhož dne večer zatkli ty nejvýznamnější osoby a dovedli je do Zimního paláce. Tam, v jednom sále přilehlé Ermitáže, začaly zatím ještě živelné výslechy.

V *Zápiscích Mikuláše I. o 14. prosinci 1825*, které mimochodem napsal až šest let po oné události, se car zmiňuje o strachu, který po těch několika hodin vzpoury měl. Ano, car pociťoval strach a ten byl pak úměrný způsobu, jakým se s děkabristy vypořádal.

Vzal vyšetřování do svých rukou. Už večer 14. prosince vypovídal básník Rylejev, kapitán kníže Ščepin-Rostovskij, druhý den pak plukovník kníže Trubeckoj, poručík kníže Obolenskij, poručík v záloze Kachovskij. A podle toho, co se car z jejich výpovědí dověděl, nařizoval další výslechy. Hlavně vlastnoručně psal na lístky papíru příkazy veliteli Petropavlovské pevnosti generálu Sukinovi, kam koho umístit a jak s ním zacházet. Tyto „poznámky“, které se většinou dochovaly, jsou svérázným dokumentem o profilu ruského cara a výpovědí o jeho době. Například když byl do pevnosti ze Zimního paláce poslán Rylejev, nesl důstojník velící eskortě tento „nejvyšší příkaz“: „Rylejeva vsadit do Alexejevské bašty, ale nesvazovat ruce, nedovolit jakýkoliv styk s ostatními, dát mu papír, aby mohl psát, a to, co bude psát přímo mně, každý den mi posílat.“

První výslechy byly namátkové, podle toho, jak byli zatčení dopravováni do Zimního paláce. Ale jejich výsledky prozrazovaly, že půjde o rozsáhlou záležitost. Proto se Mikuláš I. rozhodl zřídit Tajný výbor pro výslechy účastníků zločinného spolku, který začal pracovat večer 17. prosince 1825. Jeho předsedou se stal ministr obrany A. I. Tatiščev, členy carův mladší bratr velkokníže Michail Pavlovič, kníže A. N. Golicyn, generálové L. V. Goleniščev-Kutuzov, A. Gh.

Benkendorf, V. V. Levašov, vedoucím kanceláře byl A. D. Borovkov. Výbor postupně prodělal některé změny, od ledna 1826 se přestal nazývat „tajným“ a 29. května 1826 byl přejmenován na „komisi“. Přibyli generálové Potapov, Černyšev a Dibič. Pro potřeby výboru byla zřízena dosti rozsáhlá kancelář.

A jsme-li už u výčtu, pak tedy sluší konstatovat, že výbor měl od 17. prosince 147 zasedání, jinými slovy skončil svou práci přesně za půl roku – 17. června 1826. Zpočátku zasedali každodenně, vždy od 6 hodin večer, a jejich jednání se protahovala hluboko přes půlnoc. Zasedali i na Nový rok a zachovalo se velké množství materiálu.

Z protokolu tohoto výboru je patrné, že první dny jeho členové projednávali otázky organizace své práce, hodnotili první písemné výpovědi a vedoucí kanceláře Borovkov byl pověřen vypracovat otázky, které budou předloženy všem zatčeným. A 23. prosince se výbor přestěhoval ze Zimního paláce přímo do Petropavlovské pevnosti, kde začal úřadovat v místnostech velitele pevnosti.

Garův dozor nad výsledky nebyl zřízením výboru ani v nejmenším omezen. Každý den mu komise předkládala písemnou zprávu a Mikuláš činil na základě těchto zpráv další rozhodnutí. Důstojenství carského majestátu nikterak neomezovalo jeho pokyny, které se týkaly většinou praktických opatření: jak zacházet s tím či oním vězněm, koho z obviněných zakovat do želez a komu naopak zmírnit vězeňský režim.

Především se však car vášnivě pídil po jedné věci: chtěl znát historii tajného spolku důstojníků, který vyvolal onu prosincovou vzpouru. Pronásledovala ho neodbytná myšlenka, jak se mohlo stát, že spolek zůstal tak dlouho neodhalen. Neboť nebyl-li odhalen jednou v minulosti, nemusí být odhalen ani v budoucnosti. A Mikuláš nechtěl vládnout v neustálém strachu.

Bylo skutečně neuvěřitelné, že v Rusku, tak prolezlém agenty carské policie i ochotnými udavači, mohla zůstat utajena téměř desetiletá činnost tajných důstojnických spolků. Málem deset let se důstojníci scházeli na tajných schůzkách, debatovali o struktuře tajného

spolku, který právě rozpustili, a přemýšleli, s kým založit spolek nový. Ghtěli, „blaho Ruska“, nazývali se „opravdovými a věrnými syny vlasti“, studovali americkou, francouzskou a anglickou ústavu, přeli se o to, zda budoucí Rusko má být republika, nebo konstituční monarchie. Většinou byli původem šlechtici, takže zastánců republiky mezi nimi nebylo mnoho.

Opravdu, jak bylo možné, že skoro deset letjejich činnost unikala pozornosti carských špiclů?

Feudální poměry ve Francii smetla revoluce z let 1789–1794. V Anglii vymizela nevolnická práce již v polovině 18. století. Zvítězil nad ní parní stroj. Počátkem 19. století zrušili nevolnictví i v zaostalém statkářském Prusku. Avšak Rusko bylo stále baštou nevolnického bezpráví. Nicméně i sem pronikal kapitalistický způsob výroby, ale nesmírně pomalu, obtížně, zápasil s velkými překážkami.

Čím bylo Rusko v prvních desetiletích 19. století? Ruský spisovatel a publicista Gercen charakterizoval Rusko té doby: „Pochlebnictví, vojenský despotismus, nahoře mlčení, všude metly. čeled' bijí doma, bijí na policii, rolníky bije pán, bije správce, bije i starosta, lidé jsou věcmi, zástavou, rodiny jsou prodejním zbožím.“

A. A. Bestužev, jeden z těch, kteří se zúčastnili v prosinci 1825 vzpoury proti carovi, napsal z vězení Mikulášovi I. velice otevřená slova: „Začátek panování cara Alexandra (1801–1825 – pozn. autora) se vyznačoval nejskvělejšími nadějemi pro blaho Ruska. Avšak naděje povadly, aniž byly splněny“, a potom „vtrhl do Ruska Napoleon“; „tehdy ruský národ poprvé pocítil svou sílu; tehdy se probudil ve všech srdcích pocit nezávislosti zprvu politické, později i národní. To je začátek svobodomyslnosti v Rusku.“ „Bojovníci., vracejíce se po pádu Napoleonově ze zahraničního tažení, první rozšířili reptání v národě. „My jsme prolévali krev,“ říkali, „a opět nás nutí dřít se na panském. Zbavili jsme vlast tyrana, ale páni nás znovu tyranizují.“ „Všichni – od generálů až po vojáky – jenom vypravovali, jakje dobře v cizích zemích. Srovnání s Ruskem přirozeně dalo vzniknout otázce, proč není u nás také tak?“ Zableskl „paprsek naděje“ na ústavu, na osvobození

„otroků“. „Od roku 1817 se však všechno změnilo. Lidé, kteří viděli špatnosti anebo si přáli poměry lepší, byli nuceni pro všudypřítomnost udavačů mluvit potajmu, a tak vznikly tajné spolky. Utiskování zasloužilých důstojníků vyvolávalo nespokojenost. Prokazování výhod německým rodinám před ruskými uráželo národní hrdost. Tehdy začali vojáci říkat: „Což jsme osvobodili Evropu proto, abychom jejími řetězy spoutali sebe? Gožpak dostala Francie ústavu proto, abychom nesměli o ní mluvit, a dobyli jsme prvenství mezi národy, aby nás doma ponižovali?“ Jakmile reptání lidu, způsobené zaostalostí a zneužíváním zemských a obecních úřadů, hrozilo krvavou revolucí, tu spolky (tj. politické organizace děkabristů) přišly s myšlenkou odvrátit větší zlo menším a zahájit při první vhodné příležitosti potřebné akce.“

V líčení, které následuje, vykreslil Bestužev neobyčejně chmurný obraz tehdejšího Ruska. Mluvil o úplném ožebračení a hladu v mnohých guberniích, o „nezměrném rozhořčení“ ubitých rolníků, o těžké situaci měšťanstva, kupectva a venkovského duchovenstva, o poklesu peněžního kursu, o stagnaci obchodu, o zlořádech ve všech úřadech, o zničujících průtazích v soudním řízení, o všeobecném úplatkářství, jež dostoupilo „neslýchaného stupně drzosti“. „Výnosná místa byla prodávána podle tarifu a byla zatížena poplatkem. U státní pokladny, u soudů, v komisariátech, u gubernátorů, u generálních gubernátorů, všude, kde se dalo, loupil, kdo mohl, a kdo nesměl, ten kradl. Všude čestní lidé trpěli a udavači i taškáři se radovali.“ Děkabrista Bestužev líčil černými barvami i situaci své vlastní třídy. „Nejlepší část nejlepší šlechty, jež sloužila v armádě, žije v sídelních městech plných radovánek, svěruje své velkostatky správcům, kteří odírají rolníky, šidí pány, a tak je devět desetin statků v Rusku v nepořádku nebo zastaveno.“ Nejhorší „jizvou Ruska“ jsou ovšem podle Bestuževa drobní šlechtičtí statkáři, kteří „přejíce si žít podle svých požadavků, a nikoli podle příjmů, nemilosrdně trápí své ubohé rolníky. lovy, muzikantské kapely, život v sídelním městě anebo sázky je přivádějí na mizinu“. Bestužev shledává, že ruští šlechtici zacházejí s rolnictvem hrozně. „Černoši na plantážích,“ psal rozhořčeně, „jsou šťastnější než

mnozí statkářští rolníci. Porůznu rozprodávat rodiny, znásilňovat nevinnost, mravně ničit rolnické ženy nepovažuje se za nic a dělá se to veřejně. Nemluvím již o robotě a poplatcích, ale jsou netvorové, kteří rozdávají štěňata chrtů, aby je selky kojily. Ku štěstí lidstva nejsou takové případy časté, ale přece k jeho hanbě existují.“ V zemi se rozmáhala všeobecná nespokojenost. „Vojáci reptali na únavu z manévrů, kasárenských prací a stráží; důstojníci na nepatrný plat a nepřiměřenou přísnost; námořníci na těžkou práci, zlovolně násobenou; námořní důstojníci na nečinnost. Nadaní lidé si stěžovali, že je jim bráněno ve služebním postupu, přičemž je od nich požadována jen mlčenlivá pokora; učitelé si stěžovali na to, že jim nedovolují učit, mládež – na přetížení v učení.

Na všech stranách bylo zkrátka vidět nespokojené tváře; lidé se pomalu báli vyjít na ulici, všude se mluvilo šeptem. ale všechny živly byly v kvasu. Jedině vláda bezstarostně dřímala nad sopkou a jenom úřady žily blaženě, neboť pouze pro ně bylo Rusko zaslíbenou zemí.“

Alexandr Bestužev říká v podstatě a ve zkratce to, o čem on a jeho přátelé diskutovali, co je vzrušovalo, co v nich vyvolávalo touhu a odhodlání změnit poměry. Gestu hledali v tajném spolčování.

Tajné spolky! Gopak šlo jen o módu 18. a 19. století? Zdaleka ne. Vždyť nejklasičtější tajný spolek zednářů dokazoval již po dvě století svou moc. Byl po organizační a konspirativní stránce vzorem mnoha jiným tajným spolkům. Z nedávných let žil v paměti současníků z druhého desetiletí 19. století pruský tajný spolek studentů a měšťanů Tugendbund, založený v Královci v roce 1808 a namířený proti napoleonské okupaci země. Ale i v Rusku měli na co navázat.

Debaty však nebyly vyhrazeny jen několika vzdělaným lidem. Diskutovalo se všude. Listujeme-li v pozdějších výpovědích děkabristů, rýsují se nám tři centra, která zrodila ideu budoucích šlechtických revolucionářů: moskevská univerzita, lyceum v Garském Selu (založené roku 1811 Alexandrem I. jako škola pro synky nejvyšší ruské šlechty) a kadetka, důstojnická škola. Přesněji řečeno, byla to líheň především ideová.

Avšak srovnáváme-li všechny výpovědi děkabristů při výsleších a čtete-li jejich paměti, pak první náznak pozdější tajné organizace můžeme spatřovat pravděpodobně v úvahách některých frekventantů důstojnické školy. Vladimír Rajevskij, pozdější major a adjutant velitele 16. pěší divize M. F. Orlova, vypověděl v roce 1826 při vyšetřování, že již před vpádem Napoleona do Ruska, tedy asi v roce 1811–1812, mluvil se svým kamarádem z kadetky Batěnkovem o tajné činnosti namířené proti carismu. Batěnkov to potvrdil těmito slovy: „V kadetce jsem se skamarádil s Rajevským. Trávili jsme celé večery ve vlasteneckém snění, neboť se blížila hrozná epocha roku 1812. Rozvíjeli jsme svobodné ideje a naše přání byla podněcována nenávistí k službě na frontě. Poprvé jsem se s ním odvážil mluvit o caru jako o člověku.“ Oba se rozhodli, že časem své ideje přemění v konkrétní čin.

Někteří z budoucích děkabristů již měli zkušenosti s tajnými spolky. Alexandr Muravjov, jeden ze zakladatelů pozdějšího Svazu spásy, vstoupil již v roce 1811 do řádu svobodných zednářů. Snad ho tam přivedla snaha o mravní sebezdokonalení, snad jen touha účastnit se něčeho výlučného, tajemného. Ale je skutečností, že zednářství mělo na něho vliv a některé jeho prvky se později pokusil přenést i do tajných důstojnických spolků. Ve svých Zápiscích, psaných o mnoho let později, vzpomíná, jak ho přijali za učně do petrohradské lóže, na jejíchž dveřích byl latinský nápis: „Nosce te ipsem.“ (Poznej sama sebe.)

Ideové vření v uvedených třech centrech – vojenském, univerzitním i lycejním – mělo společné rysy. Stalo se součástí onoho liberálního proudu ruského myšlení, který odpovídal snahám právě se konstituující ruské buržoazie. Stálo v opozici proti všem staromileckým, konzervativním idejím „blahoslaveného“ Ruska, jehož základem bylo samoděržaví a jehož ideologem se v době, o které mluvíme, stal oficiální historik Karamzin, přesvědčený monarchista. Mladí liberálové byli „novátoři“ alespoň ve svých představách, byli nadšeni francouzskými osvícenci, jejichž díla za vlády Kateřiny II. pronikla do Ruska. Uvěřili ve všemohoucnost rozumu, oddávali se

přírodním vědám, horovali pro umění.

Schází-li se v době obecné nespokojenosti skupina lidí pravidelně, určitě se hovor nezřídka stočí na onu nespokojenost, která všude vládne, na její příčiny – a odtud je už jen krůček k úvahám, jak tyto příčiny odstranit. Mezi carskými důstojníky panovalo kamarádství, zvláště pak po dlouhých taženích v napoleonských válkách. Společně sloužili, společně se dělili o nebezpečí i o povinnosti. Obojí se mnozí z nich snažili překlenout společnými silami.

První revoluční vystoupení v Rusku, hnutí děkabristů, je předznamenáno konkrétním organizačním činem, jakkoli se na první pohled zdá nevýznamný. Bylo to založení první důstojnické „artěli“ (a nazývejme raději „artěl“ českým výrazem – „družstvo“, řekli bychom spíše – „podpurné družstvo“). Důstojníci různých pluků začali na dlouhých válečných pochodech zakládat družstva o 15 až 20 členech, kteří pravidelně skládali stejný peněžní obnos do společné pokladny a z těchto peněz se společně stravovali. Tento zvyk přežil i do mírové doby. V letech, o kterých tu mluvíme, se do historie zapsala dvě taková družstva – v Semjonovském pluku a mezi důstojníky hlavního štábu.

Na družstvo v Semjonovském pluku vzpomíná důstojník tohoto pluku a účastník děkabristického povstání – I. D. Jakuškin. Družstvo existovalo několik měsíců v roce 1815. „Družstevníků“ bylo asi 15 až 20, čili necelá polovina důstojnického sboru. Denně spolu usedali za společný stůl nejenom ti, kteří vložili svůj podíl, ale někdy i přátelé členů nebo ti, kteří ze služební povinnosti museli pobýt v pluku celý den.

Ale spolu s existencí družstva nastala jistá změna v životě důstojníků. Jakuškin píše: „Když jsem v roce 1811 přišel k Semjonovskému pluku, důstojníci hráli karty nebo pili a flámovali.“ Ale to se změnilo po vzniku družstva. „Po obědě jedni hráli šachy, druzí nahlas četli zahraniční noviny a sledovali události v Evropě.“

V archivech bohužel žádné dokumenty o družstvu a jeho činnosti nenacházíme. Konstruovat se dá jen z pamětí a okrajových poznámek jeho členů. Bezesporu však v něm byli i další účastníci